

شیوازی شیعی چنار نامیق له روانگه‌ی شیوازناسیی ئه‌رکییه‌وه

ئه‌قین ئاسۆس همه (تویژه‌ری به‌رپرس)^I

مامۆستای یاریده‌ده‌هر، به‌شی کوردی، زانکۆی راپه‌رین

سافییه محهمه‌د ئه‌حمه‌د^{II}

پروفیسۆری یاریده‌ده‌هر، به‌شی کوردی، زانکۆی راپه‌رین

تاریخ دریافت: ۱۰ آبان ۱۳۹۸؛ تاریخ پذیرش: ۸ اسفند ۱۳۹۸؛ صص ۱۹۹-۲۲۱

کورتیه

شیوازی بریتیه له ریگاکانی به‌کاره‌ییانی زمان، هه‌ر ده‌برینیک به‌شیوازی جیا جیا گوزارشت ده‌کریت که جیاوازی له یه‌کتر. تویژه‌ران به‌سهرنجدان و لیوردبوونه‌وه گه‌یشتوونه‌ته ئه‌وه‌ی که ده‌برینی ئه‌ده‌بی پله‌ی شیعییه‌تی به‌رزتره له ده‌برینی ئاسایی؛ شیوازی نووسه‌ریش له هه‌موو ئه‌وه‌ بنه‌ما و ره‌هه‌ندانه سه‌رچاوه ده‌گریت که له ده‌قیکی ئه‌ده‌بیدا هه‌یه. گومان له‌وه‌دا نییه هه‌ر ده‌قیکی ناسنامه‌ی خاوه‌نه‌که‌ی هه‌لده‌گریت، چونکه هه‌لقوولای هه‌ست و دنیا‌ییی و ئه‌وه‌ قوناغه‌یه که تییدا ژیاوه، به‌مه‌ش شیوازی نووسه‌ریک له نووسه‌ریکی تر جیاوازی ده‌بیت. ئه‌رکی شیوازناسی دیاریکردنی ئه‌وه‌ بنه‌ما شیوازییانه‌یه که ده‌قیکی ئه‌ده‌بی لێ پینکدیت، له‌وه‌ رووه‌شوه شیوازناسیی ئه‌رکی کار له‌سه‌ر بنیاتی ناوه‌وه و ده‌وه‌وه‌ی ده‌ق ده‌کات. له‌وه‌ سۆنگه‌یه‌وه چنار نامیق وه‌ک شاعیریکی ژن، شیوازی تایبته به‌خۆی هه‌یه و شیعه‌کانی چهند بنه‌مایه‌کی هونه‌ری له خۆ ده‌گرن. هه‌ر ئه‌مه‌ش وای کرد ئه‌م تویژینه‌وه‌یه به‌ناونیشانی شیوازی شیعی چنار نامیق له‌ روانگه‌ی شیوازناسیی ئه‌رکییه‌وه ئاماده بکه‌ین و ئاماژه به‌شیک له‌ هونه‌رانه بکه‌ین که شیوازی شیعی شاعیریان ده‌رده‌خه‌ن. تویژینه‌وه‌که‌مان پیک دیت له‌ دوو به‌شی سه‌ره‌کی: له‌به‌شی یه‌که‌مدا چه‌مکی شیوازی و شیوازناسی و شیوازناسیی ئه‌رکیمان روونکردۆته‌وه؛ له‌ به‌شی دووه‌مدا شیعه‌کانی چنار نامیق له‌ روانگه‌ی شیوازناسیی ئه‌رکی خراوه‌ته به‌ر باس.

چکیده

سبک عبارت است از روش‌های کاربرد زبان؛ هر بیانی به شیوه‌های گوناگون اجرا می‌شود که با هم تفاوت دارند. پژوهشگران با تحقیق و بررسی دریافته‌اند که بیان ادبی در قالب شعر رتبه بالاتری نسبت به بیان معمولی دارد. سبک نویسنده از همه این اصول و پایه‌هایی سرچشمه می‌گیرد، که در متن ادبی وجود دارد. شکی نیست، که هر متن ادبی شناسنامه‌ی نویسنده است، زیرا بیانگر هیجان، احساس و جهان‌بینی و عصری است که نویسنده در آن زندگی می‌کند. وظیفه سبک‌شناسی نیز مشخص نمودن پایه‌های اساسی سبک‌هایی است که متن ادبی را تشکیل می‌دهند، لذا کار اصلی سبک‌شناسی بررسی بنیادهای بیرونی و درونی متن ادبی است. از این دیدگاه چنار نامیق به عنوان یک شاعر زن که سبک مخصوص به خود را دارد و این سبک چند اصول هنری را در برمی‌گیرد؛ همین این سبب گشت این پژوهش را با عنوان سبک‌شناسی کارکردی اشعار چنار نامیق انجام دهیم و اشاره به آن شگردهایی کنیم که در سبک شعری این شاعر ظهور می‌کنند. پژوهش حاضر از دو بخش تشکیل شده است: در بخش نخست مفهوم سبک و سبک‌شناسی، گرایش‌های مختلف سبک‌شناسی، و سبک‌شناسی کارکردی توضیح دادیم. بخش دوم خوانش اشعار چنار نامیق بر اساس سبک‌شناسی کارکردی ارائه می‌دهد. در پایان، نتایج و دست‌آوردها بیان شده‌اند.

وشه‌گه‌لی سه‌ره‌کی: شیوازناسی؛ چنار نامیق؛

په‌یام، نیره‌ه؛ شیوازناسیی ئه‌رکی

واژگان کلیدی: سبک‌شناسی؛ چنار نامیق؛ پیام؛

فرستنده؛ سبک‌شناسی کارکردی

^I avin.asos@uor.edu.krd

^{II} safya.kurde@uor.edu.krd

۱- پیشه‌کی

شیواز زاراوه‌یه‌کی فره‌هه‌ند و فره‌واتایه بو چەندین واتا و مه‌به‌ستی جیا‌جیا، ته‌نانه‌ت له زۆربه‌ی بواره‌کانی ژیاندا به‌کار ده‌هینریت؛ هه‌ر وه‌ک بو شیوازی جل‌وبه‌رگ و شیوازی خانوو و سه‌یاره و شیوازی هه‌لسوکه‌وت کردنی مرۆفیش به‌کار ده‌هینریت. له‌بواره‌ی هونه‌ریشدا به‌شیوه‌یه‌کی گشتی ره‌نگی داوه‌ته‌وه، به‌لام ئەده‌بیات زیاتر گه‌شه‌ی به‌م چه‌مک و زاراوه‌یه‌دا و وه‌ک چه‌مکی ئەده‌بی له‌ناو ژانره‌کانی ئەده‌بیاتدا کاری له‌سه‌ر کرا. سه‌ره‌تای گرن‌گیدان و باسکردنی شیواز ده‌گه‌رپته‌وه بو یۆنانییه‌کان، به‌تایبه‌ت کاتی ئەرستۆ له‌کتیبی هونه‌ری دواندن‌دا باس له‌شیوازی و تاردان ده‌کات. له‌سه‌ره‌تاشدا شیواز وه‌ک باب‌ه‌تیک له‌باب‌ه‌ته‌کانی ره‌وانبیزی باسی لیه‌ده‌کرا، تا سه‌ده‌ی ۱۸ و ۱۹ له‌گه‌ل هاتنه‌ ئارای بونیاد‌گه‌ره‌کان و فورمالیسته‌ رووسه‌کان، لیکۆلینه‌وه زمانه‌وانییه‌کان گواستراوه‌وه بو ناو ده‌قه ئەده‌بییه‌کان و له‌و چوارچێوه‌یه‌دا کاریان له‌سه‌ر ده‌ق ده‌کرد. شیوازگه‌ریش چەند ئاراسته‌ و ریبازیکی هه‌یه، یه‌کیک له‌وانه «شیوازگه‌ری ئه‌رکی» یه‌ و به‌ لیکۆلینه‌وه‌کانی رۆمان جاکۆبسن و میشل ریفاتیئر په‌ره‌ی سه‌ند و کاری له‌سه‌ر کرا. شیوازگه‌ری ئه‌رکی کار له‌سه‌ر کرده‌ی گه‌یاندن ده‌کات له‌ناو پرۆسه‌ی ده‌ق‌دا، ره‌گه‌زه‌کانی ئەم کرده‌یه‌ ده‌ست نیشان ده‌کات. چنار نامیق، ژنه‌ شاعیر و نووسه‌ریکی کورده‌ که له‌ چوارچێوه‌ی ده‌قه‌ شیعرییه‌کانیدا له‌ریی که‌ره‌سه‌ زمانیه‌ کانه‌وه‌ په‌یامی خۆی ده‌گه‌یه‌نیت و توانیوه‌تی ده‌ق‌گه‌لیکی جوان بخولقینیت. له‌م توێژینه‌وه‌یه‌دا له‌به‌شی یه‌که‌مدا به‌شیوه‌یه‌کی تیوری باس له‌چه‌مکی شیواز و شیوازگه‌ری و شیوازگه‌ری ئه‌رکی ده‌که‌ین و له‌به‌شی دووه‌مدا به‌شیوه‌یه‌کی پراکتیکی له‌ژێر رۆشنایی شیوازگه‌ری ئه‌رکی ده‌قه‌کانی شاعیر ده‌خه‌ینه‌ روو.

۲- چه‌مکی شیواز و شیوازی

سه‌باره‌ت به‌ په‌یدا‌بوونی وشه‌ی شیواز^۱ و بنچینه‌ی زاراوه‌ که‌ رای جیاواز هه‌یه. هه‌روه‌ک پێیان وایه له «stilū» ی لاتینییه‌وه وه‌رگیراوه، به‌ واتای هه‌لکۆله‌ردیت، له‌بواره‌ی نووسینیشدا به‌مانای ریگایه‌ک بو نووسین به‌کار‌دیت به‌مه‌بستی گه‌یاندن په‌یامیکی ئەده‌بی (بیرجیرو، ۱۹۹۴: ۱۷). هه‌روه‌ها له‌رووی فره‌هه‌نگیه‌وه به‌چه‌ند جوړیک و اتاکه‌ی لیک‌دراوه‌ته‌وه. له‌لسان‌العربی ئیبن مه‌نزور-دا هاتوو «الأسلوب»: نووسینه‌وه به‌دار خورما، هه‌موو ریگه‌یه‌کی په‌په‌وه‌کراو شیوازه. شیواز ریگا و روخسار و ریباز و هونه‌ره؛ ده‌لین: فلان که‌س شیوازی هه‌له‌یه له‌قسه‌کردندا (ابن منظور، ۱۹۷۹: ۳۰۵۸). لیه‌دا شیواز وه‌کوو ریگا و ریبازیک و یا به‌هونه‌ر دانراوه. له‌فره‌هه‌نگی هه‌نبانه‌بۆرینه‌شدا به‌واتای شیواز، شکل و ته‌رح، شیوازی له‌کاکه‌م ده‌کات، راهاتن (موکریان،

¹ Style.

۱۳۸۴: ۵۰۲). لیره شدا به واتای روخسار و ئاکار هاتووه، بهو شیوهیه وشه که وه ک زاراوهیه کی جیگیر و سه به خو له یه ک واتادا نه ماوه ته وه، به لکوو به تیپه ربوونی کات گورانی به سهردا هاتووه، تا گه یشتوته ئه و قوناغهی ئیستای. زاراوهی شیواز له بواری ئه ده بیدا به گشتی بو شیوازی ده برین و گوزارشتکردنی نووسه به کاردیت، به مه بهستی گه یاندنی په یام و هه لچوون و هه ست و بوچوونه کانی. هه نووسه ریکیش ریگایه کی تایبهت به خوئی هه یه که له دواتردا ده بیته خالی جیا که ره وه بوئی.

شیواز وه ک چه مکیکی ئه ده بی پیناسهی جیا جیای بو کراوه، چونکه زاراوهیه کی فره ره هه نده و په یوه سته به لایه نی زمان و ره وان بیژییه وه. شیواز وه ک لقیکی ئه ده بیاتناسی نزیک له ره خنه ئه رکی دیار بکردنی شیوازی ده ق و ژانر و خودی نووسه ره. له چوارچیوهی کاریگه رییه کومه لایه تی و رامیاری و هزری. به واتایه کی گشتی شیواز واتا کارکردن له سه ر ده ق و چوینییه تی پیکه اته و ده برینی ئه و ده قه (سلیمان، ۲۰۰۴: ۷). یان شیواز بریتییه له ریگا کانی به کاره یانی زمان (عه بدولا، ۲۰۱۲: ۹). هه روه ها بیرمه ندان و نووسه ران هه ر یه که یان له روانگهی جیاوازه وه لئی دوان، زوربه ی ئه وانهی باسیان له چه مکی شیواز کردووه، له سی روانگهی جیاوازه وه لئی دوان.

۲-۱- روانگهی نووسه ر

لیره دا باس له و شیوازه تایبه تییه ی نووسه ر ده کریت که ده قه که ی دارشتووه. پیمان وایه، هه ر نووسه ریک شیوازیکی تایبهت به خوئی هه یه. ئه م بوچوونه ش له گه ل سه ره لدانی میژووی شیوازه گه ریدا هاتوته کایه وه. ئه م بوچوونه نووسه ر و شیوازه که ی به جوړیک یه ک ده خات که هیه جیاوازییه ک له نیوانیاندا نییه و لیک ناپچرین (ئه حمده، ۲۰۱۴: ۲۷). چونکه نووسه ر کاتیک ده قیک ده نووسیت، شوین په نجهی خوئی له سه ر تومار ده کات و ده بری سوژ و هه سته خودییه کانی خوئیته تی. جوړج بو فون به رابه ری ئه م روانگه یه داده نریت و له و باره یه وه گوتوویه تی: شیواز خودی مروف خوئیته تی (بن ذریل، ۲۰۰۰: ۴۳). ئه م بوچوونه ی بو فون کاریگه ری له سه ر نووسه رانی تر دروستکرد و له دواتردا کومه لیک شیوازناس روانینه کانیا له سه ر ئه و بنه مایه دامه زراند، له وان هه ش شوپنه اور، فلوییر و ماکس جاکوب هه روه ها نووسه ر لایه نی ده روونی و بابه ته تایبه تییه کانی خوئی تیکه ل به ده قه که ی ده کات و ئه مه ش له بوچوونه کانی سپیتزدا رنگی دایه وه. به شیک له نووسه ران چه شنی سپیتز شیواز له په یوه ندی ده روونی نووسه ر و تیکستدا ده بینن، واته گرنگی به پرۆسه ی ده روونی خولقاندنی تیکست ده دن (احمد، ۲۰۰۸: ۲۲). هه روه ها شیخ نوری شیخ سالح له و باره یه وه ده لیت: ئوسلوب به و ته رزی مه خسوسی به یانییه ده لین که هه ر خه تیبیک یا هه ر موچه ریریک ئه وه ی له ده ماغییه تی ئیفاده ی ئه کات (ئه حمده،

۲۰۱۴: ۲۸). واته هەر وتاریژیژیک یا هەر نووسه‌ریک ئه‌وه‌ی له هزر و میشکی دایه به‌یانی ده کات و دهریده‌خات، به‌و شیوه‌یه لایه‌نگرانی ئه‌و روانگه‌یه، پێیان وابوو نووسه‌ر سه‌رچاوه‌ی دهر‌برینی ده‌قه و شیوازی ده‌قیس له روانگه‌ی بیر و هه‌ستی نووسه‌ره‌وه سه‌رچاوه ده‌گریت.

۲-۲- روانگه‌ی خوینهر

خوینهر به‌کێکه له فاکته‌ره سه‌ره‌کییه‌کانی کرده‌ی گه‌یاندن. بێ خوینهر ئه‌و کرده‌یه دروست نابیت، هه‌روه‌ها راده‌ی تیگه‌یشتن و کاریگه‌ربوون هه‌ر له ریگه‌ی خوینهره‌وه ده‌بیت. نووسه‌ر کاتیکی ده‌قیک ده‌نووسیت ته‌نها بۆ خۆی ناووسیت به‌لکو وه‌کوو په‌یامیک ده‌گات به‌ خوینهر و به‌رامبه‌ر، جا ئه‌گه‌ر خوینهریک نه‌بیت پێشوازی له‌و ده‌قه بکات، ئه‌وا په‌یامه‌که‌ی ناگاته‌مه‌به‌ست. رۆلی خوینهر گرنگ و کاریگه‌ره، هه‌روه‌ک چۆن هه‌یچ ده‌قیک بێ خاوه‌ن نییه، به‌هه‌مان شیوه هه‌یچ تیگه‌یشتن و کاریگه‌رییه‌ک و گه‌یاندنیکیش بێ خوینهر نابیت، چونکه‌ دوا‌جار هه‌ر خوینهره‌ بریار له‌ سه‌ر په‌سه‌ندی و نا‌په‌سه‌ندی ده‌قیک ده‌دات (سلیمان، ۲۰۰۴: ۲۲). سه‌ره‌تای ئه‌م بۆچوونه‌ش ده‌گه‌ریته‌وه بۆ لای یۆنانییه‌کان، چونکه‌ بیرمه‌نده یۆنانییه‌کان کاریان له‌ سه‌ر قانع‌کردن ده‌کرد. به‌ واتایه‌کی تر کاریان له‌ سه‌ر ئه‌وه ده‌کرد چۆن له‌ ریی ده‌قیکه‌وه وه‌رگر قانع بکه‌ن، به‌ تابه‌ت له‌ تراژیدیا و کۆمیدیاکانی‌اندا زیاتر ره‌نگی دابوو. ئه‌رستۆ له‌ دیارترین ئه‌و بیرمه‌ندانیه‌ که له‌ کتیی هونه‌ری وتار-دا باسی شیوازی کردوه و ده‌لێت که گرنگ نییه‌ مرۆف بزانی چی ده‌لێت، به‌لکو بزانی چۆنی ده‌لی (ارسطو، ۱۹۷۹: ۱۷۹). ئه‌رستۆ پینی وایه‌ پێویسته‌ مرۆف گوزارشت له‌ دهر‌برینه‌کانی بکات و بتوانیت کاریگه‌ری له‌ سه‌ر به‌رامبه‌ر دروست بکات؛ هه‌ر‌بۆیه له‌ به‌شی سییه‌می کتیه‌به‌یدا، ره‌گه‌زه‌کانی قانع‌کردن له‌ کاتی قسه‌کردندا ده‌ست-نیشان ده‌کات و ده‌لێت پێویسته له‌ کاتی قسه‌کردندا ره‌چاوی سێ شت بکریت: یه‌که‌میان ئامرازه‌کانی قه‌ناعت پێکردن، دووه‌میان شیواز یا زمانی به‌کارهێنان، سێیه‌میان ریکخستنی به‌شه‌کانی ئاخاوتن (ارسطو، ۱۹۷۹: ۱۸۱). هه‌ر بۆیه شیواز لای یۆنانییه‌کان له‌ سه‌ر بنه‌مای خوینهر بنیات نرابوو. دوا به‌ دوا ئه‌وان شیوازه‌ره‌ نوێکان به‌ تابه‌ت ریفاتیر به‌ پێشه‌نگی ئه‌م روانگه‌یه‌ داده‌نریت و پێی وابوو شیواز بریتیه‌ له‌ دهر‌خستن و دهر‌وشاندنه‌وه‌ی هه‌ندی ره‌گه‌زی زنجیره‌ی ئاخاوتن که سه‌رنجی خوینهر به‌ جوړیک راده‌کیشی، ئه‌گه‌ر بێ ئاگا بیت ده‌ق ده‌شیوین، ئه‌گه‌ر لیکیشی بداته‌وه و شی‌بکاته‌وه ئه‌وا چه‌ندین واتای جیاکه‌ره‌وه‌ی تابه‌ته‌ی ده‌ست ده‌که‌ویت (المسدی، ۱۹۷۷: ۸۳). لێره‌دا زمانی نووسینی ده‌ق کاریگه‌ری لای خوینهر دروست ده‌کات. خوینهریش ئاست و چه‌ندایه‌تی ئه‌و کاریگه‌رییه‌ دیارده‌کات؛ هه‌ر بۆیه نووسه‌ر ده‌بێ ره‌چاوی ئه‌وه بکات بۆ کێ ده‌نووسیت و چۆن ده‌نووسیت؟ چونکه‌ نووسه‌ر له‌ پێناو گه‌یاندنێ په‌یامه‌که‌ی به‌ خوینهر ده‌نووسیت، ئه‌مه‌ش کاریگه‌ری له‌ سه‌ر ده‌قه‌که‌ و چۆنیته‌ی لێ تیگه‌یشتنی

دروست ده کات؛ هەر بۆیه دارپژه رانی ئه و روانگه یه، خوینهر به ره گه زیکی گرنگ ده زانن له کرده ی گه یاندندا و به سهنگی مهحه کی سه رکهوتنی نووسهر و دهقی داده نین.

۲-۳- له روانگه ی دهقهوه

دهق یه کیکه له بنه ما سه ره کییه کانی سی کوچکی کرده ی گه یاندن. هەر کرده یه کی گه یاندنیش له سه ر سی بنه ما وه ستاوه ته وه ئه وانیش نووسهر، دهق، خوینهره. دهق ئه لقه ی به یه ک گه یاندنی نووسهر و خوینهره. لیکۆلینه وه له دهق و کارکردن له سه ر پیکهاته ی دهق ده گه رپته وه بۆ بونیادگه ره کان، به تایبه تیش بیروراکانی فردینان دی سۆسیر له بواری زمانه وانی دا. سۆسیر جیاوازی له نیوان زمان و ئاخاوتندا کرد، ئه ویش له سه ر ئه و بنه مایه ی زمان له بنچینه دا سیسته میکی کۆمه لایه تیه و ئاخاوتن چالاکیه کی تاکه که سییه (بوقره، ۲۰۱۶: ۳۲). ههروه ها بونیادگه ره کان کاریان له سه ر دهق و پیکهاته ی دهق کرد. سه ره تاش کاریان له سه ر زمان کرد، دواتر له ناو کرده ی ئاخاوتن له ریی که ره سه کانی زمانه وه گه رانه وه بۆ ناو دهقی ئه ده بی و له وپه بنه ما و شیوازه کانی دهقیان خسته روو (سلدن، ۱۹۹۸: ۱۱۷-۱۱۸). له بهر کاریگه ری دهق له سه ر بیری خوینهر و چۆنییه تی به کارهینانی له لایهن نووسه ره وه؛ بۆیه شیوازه گه ره نوپکان زیاتر ئه روانگه یه به په سه ندر ده زانن له دیاریکردنی شیواز و کارکردن له سه ری. ههروه ک ریقاتیر ده لیت: چه مکی دهق په یوه سه ته به ئه ده بییه ت، ئه ده بییه تیش په یوه سه ته به شیوازی تاکیه تی و تایبه تی، شیوازی بریتیه له دهق (ئه حمه د، ۲۰۱۴: ۳۸). دهق به کاریگه رترین بنه ما داده نریت له دیاریکردنی شیوازا، چونکه شیوازه گه ر بۆ ئه وه ی بتوانیت بنه ما کانی شیواز دیاری بکات ئه وا له ریی دهقه وه ده توانیت به جوړیک مامه له بکات که هه م په یام و مه به سته ی نووسهر هه میش بنه ما ده لالی و پیکهاته یه کانی دهقه که دیاری بکات. هه ر بۆیه شیوازه کانه کان هه ر یه که یان به پیی یه کیک له م روانگانه کار له سه ر دیاریکردنی شیواز ده که ن. به لام له ریی دهقه وه سه رکه وتووترین ریگه یانه، چونکه نووسهر له ریی دهقه وه گوزارشت له ده برین و بۆچوونه کانی ده کات و خوینهریش له ریی دهقه وه ده گات به په یام و مه به سته ی نووسهر. شیواز دوا ی ئه وه ی وه ک زانستیک خۆی له بواری ئه ده بیاتدا بینیه وه و به زانستی شیواز یا شیوازه گه ری ناسرا.

شیوازه کانی، زانستی شیوازه، به و واتایه ی که زانستیکه کار له سه ر ده ستنیشان کردنی شیوازه جیا جیا کان ده کات. له زمانی ئینگلیزیدا زاوه ی «Stylistics» به کار ده هینریت. له زمانی عه ره بیدا «الأسلوبية، علم الأسلوب» و له فارسیدا «سبک شناسی» بۆ به کار ده هینریت. شیوازه گه ری وه ک زانستیک له دوا ی گه شه سه ندنی لیکۆلینه وه زمانیه کان و سه ره له دانی لیکۆلینه وه بونیادگه ربیه کان هاته ئاراوه. شیوازه گه ری به یه کیک له لقه کانی زمانه وانی نووی

داده‌نریت هاوشیوهی شیعییهت و سیمۆلۆژیا و کار له‌سه‌ر شیوازی دهق و پیکهاته و په‌یامی دهق ده‌کات. (حمداوی، ۲۰۱۶: ۷). شیوازاناسی کار له‌سه‌ر بنه‌ما زمانی و پیکهاته‌یه‌یه‌کانی دهق ده‌کات. پنی‌ر جیروۆ له‌پیناسه‌ی شیواز‌گه‌ریدا به‌رگری له‌و رایه‌ ده‌کات که پنی‌ی وایه شیواز‌گه‌ری بریتیه‌یه له‌و زانسته‌ی له‌ده‌ربرینی زمانی ده‌کۆلیته‌وه (۱۹۹۴: ۴۷). هه‌روه‌ها پنی‌یوایه نوڤالس یه‌که‌م که‌سه که زاراوه‌ی شیواز‌گه‌ری به‌کار هیناوه. شیواز‌گه‌ری لای‌ئو و به‌شیک بوو له‌ره‌وانبیزی، هه‌روه‌ها هیلانگ له‌سالی ۱۸۳۷ له‌دوای ئه‌و ده‌لیت: شیواز‌گه‌ری کاریکی ره‌وانبیزییه (بیرجیروۆ، ۱۹۹۴: ۹). هه‌ر بۆیه به‌شیک له‌شیوازاناسه‌کان شیواز‌گه‌رییان ده‌به‌سته‌وه به‌ره‌وانبیزییه‌وه. هه‌روه‌ک له‌سه‌ره‌تاشدا له‌بابه‌ته ره‌وانبیزییه‌کانه‌وه به‌ره‌و شیواز و شیوازاناسی هه‌نگاویان نا. به‌و واتایه‌ی وه‌ک زانستیک کار له‌سه‌ر بنه‌ما زمانی و پیکهاته‌یه‌یه‌کانی ده‌قتیک ده‌کات. ده‌توانین بلیین شیواز‌گه‌ری بریتیه‌یه له‌و زانسته‌ نوپیه‌ی له‌تایبه‌تمه‌ندییه زمانییه‌کانی گوتاری ئه‌ده‌بی ده‌کۆلیته‌وه و حه‌قیقه‌تی ئه‌و شیوازانه‌ده‌رده‌خات که نووسه‌ران له‌نووسینی ده‌قتیکی ئه‌ده‌بیدا په‌یره‌وی لیده‌که‌ن. دوا به‌دوای گه‌شه‌سه‌ندنی شیوازاناسی له‌سه‌ده‌ی بیستدا شیواز‌گه‌ری وه‌ک زانستیک له‌لایه‌ن شیوازاناسه‌کانه‌وه گرنگی زیاتری پیدراو چه‌ندین ئاراسته‌ی جیا‌جیای لی‌په‌یدا بووکه لیره‌دا به‌کورتی هه‌ریه‌ک له‌و ریبازانه‌باس ده‌که‌ین.

۳- ئاراسته‌کانی شیوازاناسی

گه‌لێک ریباز و قوتابخانه‌ی شیوازاناسی هه‌ن، هه‌ر نووسه‌ر و شاره‌زا و لیکۆله‌ریکی ئه‌و بواره‌ له‌گۆشه‌نیگا و تیروانینی تایبه‌ت به‌خۆی و له‌سۆنگه‌یه‌کی دیاریکراوه، جوړیکی دیاری کردوو که میتۆد و بنه‌ما و شیوه‌ی کارکردنی جیاوازه له‌گه‌ل یه‌کیکی تر. به‌شیوه‌یه‌کی گشتی ئه‌وانه‌ی له‌ژیده‌ره‌کانی شیواز‌گه‌ری ئاماژه‌یان پیکراوه و له‌خواره‌وه‌دا باسیان ده‌که‌ین.

۳-۱- ئاراسته‌ی ده‌ربرینی (شیوازاناسیی وه‌سفی)

بنه‌ماکانی ئه‌م ئاراسته‌یه‌ پشته‌ی به‌بۆچوونه‌کانی چارلس بالی ده‌به‌ستیت. زۆر جاریش به‌پروگرامی «وه‌سفی چارلس بالی» ده‌ناسریت که کاری له‌سه‌ر زمان و کرده‌زمانیه‌یه‌کان ده‌کرد که هه‌ریه‌که‌یان به‌ریگه‌ی جیاواز گوزارشتیان لی‌ده‌کریت. پنی‌ی وایه شیواز‌گه‌ری ده‌ربرین بریتیه‌یه له‌ده‌برینی بیر به‌ریگه‌ی جیاواز. هه‌ریه‌که‌ له‌و بیرۆکانه‌ریگای جیاوازیان هه‌یه بو گوزارشت کردنیان، هه‌ر ئه‌مه‌شه گۆرانکاری له‌شیوازی ده‌ربریندا ده‌کات (بیرجیروۆ، ۱۹۹۴: ۵۳). ئه‌و بیرۆکانه‌ش له‌ری‌ی کرده‌زمانیه‌یه‌کانه‌وه گوزارشتیان لیده‌کریت. بالی‌ش له‌ری‌ی جیاکردنه‌وه‌ی ئه‌و ده‌ربرینه‌ له‌یه‌کتر شیوازاناسیی ده‌ربرینی دامه‌زراند و به‌شیوه‌یه‌کی جیاوازتر له‌ره‌وانبیزی‌زانه‌کانی پنی‌ش خۆی بو مه‌سه‌له‌ی شیواز و ره‌وانبیزی ده‌یروانی. ئه‌و پنی‌ی وا بوو

لايەنى سۆزدارى و ھەستى نووسەر كار لە سەر دەبرېنە كانى دەكات. شېۋازگەرى بە لاي بالى - يەوہ لە بنچىنەدا ديارىكردنى وزەى شاراوہى دەبرېنى زمانە لاي تاك. بابەتى شېۋازگەرى لېكۆلېنەوہى بە ھاي سۆزدارى زمانە يان لېكۆلېنەوہى كايەكانى دەبرېنى زمانە لە رووى ناوەرۆكى وپژدانىيەوہ (بوھسون، ۲۰۰۴: ۳۸). ئەم ئاراستەيەى شېۋازناسى كار لە سەر پېكھاتە دەلالى و زمانىيەكان دەكات، ھەرۆك چۆن ھەر دەبرېنىك بە رېڭاي جياواز گوزارشتى لېدەكرېت، بە ھەمان شېوہ واتا و مەبەستى جياوازيش لاي وەرگر يا خويئەر دروست دەكات. شېۋازناسى دەبرېن واي دەبينىت دەق خوي گوزارشت لە واتا جياوازيە كاني خوي دەكات. ئەمەش لە رېى تايبەمەنديە زمانىيە كەيەوہ، كە جياي دەكاتەوہ لە دەقېكى تر (حكەم، ۲۰۱۲: ۱۵)؛ ھەر بۆيە لاي ئەم ئاراستەيە ھەموو دەبرېنىك بەھاي خوي و تايبەتمەندي خوي ھەيە. ئەم بۆچوونەى بالى بۆ شېۋازگەرى لە سەدەى بيست زياتر گرنگى بە بابەتى شېۋازگەرى و پەيوەندي شېۋازگەرى بە زمانەوانىەوہ دەرخت دا، ھەر ئەمەش وايكرد كە ئاراستەى شېۋازگەرى تر بېنە ئاراوہ.

۳-۲- ئاراستەى كەسى يا تاك

ئەم ئاراستەيە پشتى بە بۆچوونە كاني ليو سپىتزر دەبەستىت لە دوای بۆچوونە كاني بالى ھاتە كايەوہ. لە پەيوەندي دەبرېن بە تاك يا ئەو كۆمەلگايە يا ئەو ھۆكارەى ئەو دەبرېنەى ھېناوہتە ئاراوہ دەكۆلېتەوہ. شېۋازگەرى كەسى برىتییە لە كاركردن لە سەر پەيوەندي ئەو دەبرېنانەى تاك گوزارشتى لى دەكات يا ئەو كۆمەلگايەى ئەو دەبرېنەى تيدا لە دايك بووہ (عياش، ۲۰۰۲: ۴۳). ليو سپىزر كاري لە سەر شېۋازى تاك وەك نووسەر و شېۋازى نەتەوہ كرد، واتە جۆرە كاني شېۋازى دەست نیشان كرد، چونكە ھەر نووسەرېك شېۋازى تايبەت بە خوي ھەيە كە دەبرې بىر و ھەستە كاني خويەتى. ھەرۆھە ھەر نەتەوہيە كيش شېۋازى تايبەت بە خوي ھەيە كە سىما و خەسلەتى جياكەرەوہى خوي ھەيە و جياي دەكاتەوہ لە نەتەوہيە كى تر. شېۋازناسى كەسى تەنھا كار لە سەر لايەنى زمانى دەق و بىرى نووسەر ناكات، بەلكوو كار لە سەر بارودۆخى نووسەريش دەكات و لايەنى دەروونى نووسەريش لە بەر چاو دەگرېت. تەنھا كار لە سەر پېكھاتەى زمانەوانى گوتارى ئەدەبى ناكات، بەلكو بارودۆخى نووسەريش لە بەر چاو دەگرېت وەك خاوەنى بەرھەمە كە يا خاوەنى ئەو گوتارە ئەدەبىيە؛ ھەر بۆيە شېۋازناسى كەسى كار لە سەر پەيوەندي دەق و بارودۆخى دەروونى نووسەريش دەكا (تاويرىت، ۲۰۱۰: ۱۶۸). بەمەش بارودۆخى دەروونى نووسەر كار لە سەر شېۋازى دەبرېن و شېۋازى دەق دەكات، ھەرۆھە زور جاريش كار لە سەر چيژى دەق دەكات.

۳-۳- ئاراسته‌ی ئاماری

شیوازناسیی ئاماری به‌ره‌و به‌زانست کردنی ئەده‌بیات هه‌نگاو ده‌نیت و هه‌وڵ ده‌دات سیمایه‌کی باب‌ه‌تیانه به‌ لیکۆلینه‌وه‌ی شیوازی به‌خشیت. شیوازناسیی ئاماری له‌ لیکۆلینه‌وه‌ی شیوازگه‌ریدا له‌و ره‌ه‌نده‌ باب‌ه‌تیانه ده‌کۆلێته‌وه‌ که به‌ هۆیه‌وه‌ ده‌توانرێت شیوازیک له‌ شیوازیکی تر جیا‌بکرێته‌وه‌ (مصلوح، ۱۹۹۲: ۵۱). ئەم ئاراسته‌یه‌ وه‌ک ئاراسته‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ کار ناکات، به‌لکو له‌ خزمه‌ت ئاراسته‌کانی تردا کار ده‌کات بۆ دیاریکردنی ره‌ه‌نده‌کانی شیواز. شیوازناسی ئاماری خۆی ریبازیکی شیوازناسی سه‌ربه‌خۆ نییه‌، به‌لکو جوړیکی لیکۆلینه‌وه‌ی شیوازه که له‌ خزمه‌ت ریبازه‌کانی تردا کار ده‌کات. هه‌ندیک له‌ شیوازناسان له‌ گه‌ڵ ئەوه‌ نین که باب‌ه‌تی شیواز بکه‌وێته‌ چوارچێوه‌ی ئامار و ماتماتیک، به‌ تایبه‌ت له‌ بواری ئەده‌بدا، که باب‌ه‌تی هه‌ست و سۆز و بیر له‌ گه‌ڵ هاوکێشه‌ وشک و رووته‌کانی ماتماتیک ناگونجیت. به‌لام زۆر له‌ شیوازناسان پێیان وایه که ئامار ئامرازیکی له‌باره بۆ توێژینه‌وه‌ و شیکردنه‌وه‌ی شیواز به‌تایبه‌ت له‌ ئاستی زماندا (چالی، ۲۰۰۸: ۳۸). واته‌ دوو را هه‌یه‌ له‌ سه‌ر په‌سه‌ندی و ناپه‌سه‌ندی ئەو شیوازناسییه‌. شیوازناسیی ئاماری زۆر جار کار له‌ سه‌ر لادانه‌کان و چه‌ندی‌تی و چۆنیه‌تی لادانه‌ زمانیه‌کان ده‌کات؛ به‌ واتایه‌کی تر، کار له‌ سه‌ر پیکهاته‌ی زمانی و رێژه‌ی به‌کار هینانی که‌ره‌سه‌ زمانیه‌کان و بنه‌ما زمانه‌وانیه‌کان ده‌کات، بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ش پشت به‌ هاوکێشه‌ی «بوزیمان» ده‌به‌ستن بۆ دیاریکردنی ئامار و داتای به‌کارهینانی هه‌ریه‌ک له‌و باب‌ه‌تانه‌. ئەم هاوکێشه‌یه‌ به‌کار دێت بۆ پێوانه‌کردنی ئەو تایبه‌تمه‌ندیانه‌ و دیاریکردنی تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی زمانی ئەده‌بی که هه‌ر به‌ هاوکێشه‌ی «بوزیمان» ناسراوه‌ که بۆ زانای ئەلمانی، بوزیمان، ده‌گه‌رێته‌وه‌ و یه‌که‌م که‌سه‌ به‌ کاری هیناوه‌. ئەم هاوکێشه‌یه‌ له‌ سه‌ر دیاریکردنی رێژه‌ی گوزارشت کردنی رووداو بۆ گوزارشت کردنی وه‌سف ده‌وه‌ستی، بۆ جیا‌کردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ جوړه‌کانی ده‌ق (مصلوح، ۱۹۹۲: ۷۴) له‌ دواتریشدا له‌ لایه‌ن شیوازناسه‌کانی تر گرنگی زیاتر به‌و ئاراسته‌یه‌ درا و زیاتر کاری له‌ سه‌ر کرا.

۴- شیوازناسیی ئه‌رکی

یه‌کیه‌ له‌ دیارترین ئاراسته‌کانی شیوازناسی، پشت به‌ بۆچوونه‌کانی رۆمان یاکۆبسن و میشیل ریفاتییر ده‌به‌ستیت. هه‌ریه‌ک له‌و شیوازگه‌رانه‌ تیروانینه‌کانی خۆیان له‌ به‌رامبه‌ر شیوازگه‌ری ئه‌رکی خستۆته‌ روو. له‌ ره‌ه‌ندی زمانیه‌وه‌ لیکۆلینه‌وه‌کانیان له‌ سه‌ر دیاریکردنی شیوازه‌ جیاوازه‌کان به‌رجه‌سته‌ کردوه‌. یاکۆبسن پێی وایه‌ شیوازگه‌ری ره‌ه‌نده‌کی زمانیه‌ د‌قه‌ کۆلینا تیکستا ئەده‌بیدا (نه‌یلی، ۲۰۰۷: ۱۰۹). چونکه‌ له‌ رێی دیاریکردنی که‌ره‌سه‌ زمانیه‌کانه‌وه‌ ده‌توانین شیوازی هه‌ر ده‌قیکی ئەده‌بی دیاری بکه‌ین هه‌روه‌ها پێی وایه‌ شیوازگه‌ری هونه‌ره‌ که ژ هونه‌رین قه‌ کۆلینین زمانفانی. قه‌ کۆلینین جوانکاری و زمانی تیدا د‌ناقئیکدا چووینه‌، تا وی

رادهی کو هه‌قه‌یمانییه‌ک د ناقبه‌را زانستی زمانی و ئه‌ده‌بی دا هه‌یه (نهیلی، ۲۰۰۷: ۱۰۹). به‌و پیه‌یه په‌یوه‌ندی نیوان زمان و ئه‌ده‌ب له لیکۆلینه‌وه له سه‌ر هه‌ریه‌که‌یان و دروست‌کردنی په‌یوه‌ندی له نیوانیان دروست ده‌بیت، لیکۆلینه‌وه بونیاد‌گه‌رییه‌کان زیاتر کار له سه‌ر ئه‌مه‌ده‌که‌ن و له ری‌ی دیاری‌کردنی پینکه‌هاته‌ی زمانیه‌وه له ده‌قه‌کانی ئه‌ده‌بیان ده‌کۆلینه‌وه، کار‌کردن له‌و ئاراسته‌ی شیواز‌گه‌ری کار‌کردنه له سه‌ر دیوی ده‌روه و ناوه‌وه‌ی ده‌ق. له ئه‌نجامی لیکۆلینه‌وه له سه‌ر ده‌ق و ره‌هه‌نده زمانیه‌کان، به‌پیه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی بونیاد‌گه‌ره‌کانیش هه‌ر ده‌قیکی ئه‌ده‌بی دوو بونیادی هه‌یه، بونیادیکی زمانی و بونیادی ناوه‌وه که کار له سه‌ر په‌یام و ناوه‌روکی ده‌ق ده‌کات، چونکه له‌وه‌وه ده‌ست پیده‌که‌ن که پیه‌یسته ته‌رکیز له سه‌ر جه‌وه‌ه‌ری ناوه‌وه‌ی ده‌قی ئه‌ده‌بی بکریت (الماضی، ۲۰۱۰: ۲۰۲). له به‌ر تیشکی ئه‌و بۆ‌چوونه‌ی بونیاد‌گه‌ره‌کان جا‌کۆپسن کار له سه‌ر دیوی ناوه‌وه‌ی ده‌ق ده‌کات، باس له په‌یامی ده‌ق ده‌کات و چه‌ند ئه‌رکینک بۆ ناوه‌وه‌ی ده‌ق ده‌ست نیشان ده‌کات که دواتر بنه‌ما‌کانی شیواز‌گه‌ری ئه‌رکی له سه‌ر دامه‌زرا. هه‌روه‌ها جه‌خت له سه‌ر کرده‌ی گه‌یاندن ده‌کاته‌وه و پیه‌ی وایه ئه‌رکی زمان گه‌یاندنه، به‌ واتای گه‌یاندنی بیر له قسه‌که‌روه‌وه بۆ گوینگر. گه‌یاندن په‌یوه‌سته به‌ گه‌یه‌نه‌ر و وه‌رگر و ئامرازی گه‌یاندن، له ری‌ی ئه‌مه‌شه‌وه په‌یام ده‌گوازیته‌وه (بیرجیرۆ، ۱۹۹۴: ۹۹). ئه‌م بۆ‌چوونه‌شی له‌م نه‌خشه‌یه‌دا زیاتر روون ده‌کاته‌وه:

ری‌وه

په‌یام

گه‌یه‌نه‌ر ← وه‌رگر

گه‌یاندن (په‌یوه‌ندی)

کۆد

یا‌کۆپسن له کرده‌ی گه‌یاندندا (۶) ره‌گه‌زی پیه‌یسته ده‌ست نیشان ده‌کات، ئه‌وانیش گه‌یه‌نه‌ر، وه‌رگر، کۆد، سیاق، که‌نالی په‌یوه‌ندی، کۆد. هه‌ر یه‌که له مانه‌ش تایبه‌تمه‌ندی خۆبان هه‌یه له پرۆسه‌که‌دا و ده‌که‌ونه ژیر کاریگه‌ری ده‌وره‌به‌ر و ئه‌و سیاقه‌ی ده‌قه‌که له خۆ ده‌گریت. پرۆسه‌ی گه‌یاندنیش له ناو ده‌قدا جیه‌جیه‌ی ده‌کریت و ره‌گه‌زه‌کانی دیاری ده‌کات. نه‌عمه‌تۆللا حامد نه‌یله‌ی له کتیبی شیواز‌گه‌ری‌دا ئاماژه بۆ ئه‌و ره‌گه‌زانه ده‌کات و به‌و جو‌ره‌ باسیان لیه‌وه ده‌کات:

۱- نیه‌ره- گه‌یه‌نه‌ر: ئه‌رکی ده‌ربرین دروست ده‌کات، هه‌ست و هه‌لچوون و بیره‌کانی

تیدا ده‌نیردریت و له ری‌ی ده‌ربرینه‌وه گوزارشتیان لیده‌کات.

۲- وه‌رگر: خوینهر یا که‌سی به‌رامبه‌ره، به‌ هۆی ئه‌وه‌وه کرده‌ی گه‌یاندن به‌ره‌م دیت.

- ۳- رپررهو (سیاق): ئەو سیاقه یه که دهقه که له خۆیدا هه‌لده‌گریت و له ریی ئەوهوه په‌یام ده‌گات.
- ۴- که‌نالێ په‌یوه‌ندی: ئەو که‌نالێه که په‌یام به‌هۆیه‌وه له نیره‌ره‌وه بۆ وه‌رگر ده‌چیت.
- ۵- کۆد: ئەرکی فه‌رهه‌نگی دروست ده‌کات، پێشی ده‌وتریت ئەرکی پشته‌وه‌ی زمان.
- ۶- په‌یام: مه‌به‌ست و ناوه‌رۆکی ده‌ق ده‌گه‌یه‌نیت که ده‌کریت ئەرکی ده‌ق له خۆ بگریت.

یاکۆبسن بیجگه له‌و ره‌گه‌زانه‌ی له‌ کرده‌ی گه‌یاندن دا خستنیه‌ روو، کار له‌ سه‌ر بابه‌ته‌ زمانیه‌ کان ده‌کات له‌ پیکهاتنی ده‌قدا و باسی چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌کی ریزمانی و ئەده‌بی ده‌کات و به‌یه‌کیانه‌وه‌ گری ده‌دات. ریفاتیر یه‌کیکی تره‌ له‌و شیوازگه‌رانه‌ی که‌ بۆچوونه‌کانی له‌ سه‌ر شیوازگه‌ری ئەرکی خستۆته‌ روو. سه‌رنجه‌کانی یاکۆبسن بوونه‌ هۆی ئەوه‌ی شیوازگه‌ری ئەرکی له‌ سه‌ر ده‌ستی ئەو سه‌ر هه‌لبدات، له‌ پیناسه‌کردنی شیوازگه‌ری ئەرکیدا ده‌لێت: ئەو شیوازگه‌ری ب‌قه‌ کۆلینا کریارا گه‌هاندنی رادبیت ب‌ریکا تیکستا ئەده‌بی، د‌گه‌ل دا‌کۆکی کرن ل‌سه‌ر ئەوان ره‌گه‌زان ئەوین هاریکاریی د‌که‌ن ژبو به‌رچا‌ق‌کرن و دیاریک‌رنا که‌سایه‌تیا نفیسه‌ری یا داهینه‌ری و سه‌رنجا وه‌رگری (خوانده‌قانی) بۆ لایی خۆ رادکیشته‌ (نه‌یلێ، ۲۰۰۷: ۱۱۴). به‌ بۆچوونی ریفاتیر ره‌گه‌زه‌کانی کرده‌ی گه‌یاندن به‌یه‌که‌وه‌ هاوکاری یه‌کتر ده‌که‌ن له‌ دیاری کردنی شیوازی ده‌قیکه‌ هه‌روه‌ها که‌سایه‌تی نووسه‌ر و لایه‌نی داهینه‌ری و سه‌رنج و بۆچوونه‌کانی وه‌رگری ده‌رده‌خات. له‌ لایه‌کی تریش له‌ لیکۆلینه‌وه‌کانی دا‌کاری له‌ سه‌ر وه‌رگر خوینه‌ر ده‌کرد، چونکه‌ پێی وا بوو که‌ خوینه‌ری تیگه‌یشتوو و رۆشنیبه‌ر ده‌توانیت شیوازی ده‌قیکه‌ دیاری بکات و بنه‌ما ده‌لالیه‌کانی ده‌ریخات. هه‌ر بۆیه‌ ئەو جو‌ره‌ خوینه‌ره‌ی ناونا بوو «القارئ العمدة» به‌ واتای که‌له‌خوینه‌ر یا خوینه‌ری سه‌ره‌کی (تاویریته‌، ۲۰۱۰: ۱۷۴). به‌مه‌ش توانی بنه‌ماکانی شیوازگه‌ری ئەرکی به‌ ته‌واوی دا‌بر‌پ‌ژیت. به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی شیوازگه‌ری ئەرکی زیاتر جه‌خت له‌ سه‌ر ئەرکی شیعریه‌تی ده‌ق ده‌کاته‌وه‌، به‌ جو‌ریک‌ پێی وایه‌ ئەرکی ده‌ق شیعریه‌ت و گه‌یانده‌، بنه‌ما شیوازگه‌ریه‌ کانیسه‌ی له‌ سه‌ر پیکهاتنه‌ی زمانی ده‌ق و بنه‌ما ده‌ستوریه‌یه‌کانی زمان و لایه‌نه‌کانی دروستکردنی شیعریه‌ت تیتیدا ده‌خاته‌ روو.

۵- شیوازی ناسی ئەرکی له‌ کۆشعر-ی چنار نامیق

له‌م به‌شه‌ی توێژینه‌وه‌ که‌دا هه‌ول ده‌ده‌ین له‌ ریی بنه‌ما شیوازگه‌ریه‌یه‌کانی یاکۆبسن و ریفاتیر به‌ پێی شیوازگه‌ری ئەرکی کار له‌ سه‌ر ده‌قه‌ شیعریه‌یه‌کانی چنار نامیق بکه‌ین. یه‌کیک له‌ دیارترین سیمایه‌کانی شیعری هاوچه‌رخ ئەوه‌یه‌ که‌ ژنان له‌ چاو قوناغه‌کانی پێشتری میژووی ئەده‌بی کوردی، رۆلی به‌رچاو ده‌بینن له‌ مه‌یدانی ئەده‌بیاتدا. ژنان له‌ ریگه‌ی ده‌قی ئەده‌بییه‌وه‌ هه‌ست و سۆز و

بیری خویان ده گه یه نن، ئەمەش پیگهی ژنان له ناو کردەیی ئەدەبیاتدا درەدە خات. چنار نامیق له کۆتایی سەدەیی بیست له سالانی نەو دە کانه و بەرهم و دەقە کانی خۆی بلاو دە کاته و له سالێ ۲۰۰۶ کتیبیکی شیعری به ناوی کۆ شیعەر بلاو کردەو، که له ۶۰ دەقی شیعری پیکهاتوو. له م توێژینه و یه دا ههول ده دەین به پیتی شیوازگه ری ئەرکی کار له سەر ئەو بەرهمه بکهین و شیوای شیعره کانی دەر بکهین. به شیوه یه کی گشتی، شیوازناسیی ئەرکی کار له سەر شهش ره گه ز ده کات: نیره، وه رگر، په یام، ریره، کۆد، که نالی په یوه ندی. یا کۆبسن له توێژینه و یه کانیدا له به رامبهر هه ر سێ ره گه زی نیره، وه رگر، په یام هه ر سێ جیناوی من، تو، ئەوی به کار هینا. من وه ک نووسه ر، تو وه ک وه رگر، ئەو وه ک په یام. هه ر بۆیه هه ر یه ک له و ره گه زانه ش تابه تمه ندی و خه سله تی خویان هه یه که ده کریت له ده قه کانی چنار نامیق-دا ره نگ بدنه و و ئاماژه یان پی بکهین.

۵-۱- شیوازناسیی ئەرکی له کۆشعەر-ی چنار نامیق

نووسه ر یان خاوه ن ده ق روۆلی نیره یا گه یه نهر ده بینیت. ده کریت له رپی ده قه کانیه و ده یوی ناوه و و دیوی دهره و هی ده قه کانی وه ر بگرین. دیوی ناوه و هی ئەو بارودۆخه دهره و نیه یه که له ناواخی ده قه که یدا له رپی هه لباردنی که ره سه زمانیه کان و جیهان بینی نووسه ره و لپی بدوین. مارسیل بروست ده لیت: شیواز وه کو هه ندیک که س بۆی ده چن، رازاندنه و و چنن نیه هه ره و ها مه سه له ی ته کنیکیش نیه، به لکو وه کو ره نگ وایه له وینه دا. ئەمه خاسیه تیکی بیننه که جیهانی تابه ت ئاشکرا ده کات و هه ر یه کیک له ئیمه ئەو خاسیه ته به جیا ده بینن (فضل، ۱۹۹۸: ۹۶). واتا هه ر یه ک له نووسه ران جیهانیککی تابه ت به خویان هه یه که جیهان بینی خویانی تیدا ره نگ ده داته و. ده کریت له رپی جیهان بینی شاعیر و له رپی هه لباردنی که ره سه زمانیه کان له ناو ده قدا به شیوای نووسه ر بکهین. ئەو قوناغه میژوویی و سه رده مییه ی چنار نامیق تیدا ده ژیت، قوناغیککی نووی و هاوچه رخه له ئەده بی کوردیدا، به تابه ت له دوای راپه رینی ۱۹۹۱ کۆمه لیک گۆرانکاری بنه رته ی له میژووی گه لی کورددا روویاندا که بوونه هۆی گۆرانی ئەده ب له پالیاندا. شیعری کوردی ئەم قوناغه له قوناغه کانی پیشوو تر جیاوتر بوو له مه ر چه ندین بابه تی تازه و جیهان بینی تازه بابه ته کانی هه لده چنیت. هه ر بۆیه شیعره کانی شاعیر ره نگ دهره و هی سه رده مه که ی خۆیه تی و وه ک ژنیکیش بۆ مه سه له کانی ژبان ده روانیت، به تابه ت بۆ مه سه له کانی تابه ت به ژنان کیشه کانی ژنان و وه سفی ژن و به رگر یکردن له خواست و مافه کانی ژنان و جیهان بینی خۆی وه ک نووسه ریک دهره خات، نه ک وه ک نووسه ریککی ژن و خۆی ده پارێزیت له و جیاوازییه ره گه زییه. ئەمه ش هه لقوقولای بیری خۆیه تی که له ریگهی چینی زمانی و که ره سه زمانیه کانه و په یام و مه به ستی خۆی بکه یه نیت.

له شیعری «ئەستیره کان نارژینه نیو دەسته کانم» دا بهو جوړه باس له ههستی خوځی و نیگه رانییه کانی ده کات بهرامبه به ژیان و ده لیت:

شه و دره نگان
له پیاسه ی ته نهایی روح ده گه پیمه وه
پیاسه یه ک
به رهنگی عیشق و
به خه نده ی وه ریوم ده چیت
سه پرکه چه ند پر م له سۆز و
به تالم له به خته وه ری (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۱۲۳)

لیره دا شاعیر له رپی به کار هی نانی جیناوی لکاوی «م» که بو «من» ی شاعیر ده گه ریته وه. باس له غوربه ت و ههست کردن به ته نهایی و عه شق و نه بوونی به خته وه ری ده کات. شاعیر له بهرامبه ره ئه وه ههست و سۆزی هه یه تی ههست به به خته وه ری ناکات. ئەمه ش بینینی تایبه تی نووسه ره بهرامبه به ژیان و له کو تاییدا هو ی ئەوه مان بو روون ده کاته وه و ده لیت:

به خور په ی دل ی گو لیک ده چم
به بیانوی عیشق
ده ستیک له ژین دایده مالی و
روح و جهسته ی له یه کدی جیا ده کاته وه (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۱۲۴)

شاعیر وه ک ژنیک خوځی له ناو هه زاران ژنی تر دا ده بینیته وه که به بیانوی عیشقه وه کو ژران و سته میان ده ره هق کرا. بو یه شاعیر ترسی له مینه بوونی خوځی هه یه له بهرامبه ره ئه و داب و نه ریته ی له کو مه لگادا هه یه.

ده ربړین و هه لباردنی که ره سه زمانیه کان هو کار یکی تری توانستی نووسه ری ده قن که ده توانیت له رپی ده ربړینه وه په یامی خوځی بگه یه نیت. له شیعری «گه مه کانی من و بیکاتشو» دا ده لیت:

په مو به فری موحیه تم
به په نجه ره ی روحتدا دا و
پیت نه زانیم (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۷۹)

هه لباردنی وشه ی «په مو» له گه ل «به فر» گونجان دنیکی دروست کردووه. له رووی رهنگ و گه رمیه وه، شاعیر ههستی گه رم و سپی پاکی به په مو چواندووه و له ته ک وشه ی به فردا لیکتی دا ون. ئەمه ش هارمۆنیا و شیعرییه تی به ده قه که به خشیوووه. له ده قیکی تریدا ده لیت:

سهر په نجه کانت پر کردم له ئه ستیره
وه لئی

دورگه ی چاوه کانم

ئاسمانیکی بی ساماله (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۹۷)

لیږه دا وشه ی «بی ساماله» ی هه لېژاردوه له جیاتی «پرگریان، پرهو» واته چاوه کانی روون و سامال نیبه که ئه مهش ئه و شیوازیه شاعیر له رپی هه لېژاردنی که رهسه زمانیه کانه وه په یرووی لیکردوه. له رووی یاسا ریزمانی و لادانه زمانیه کانه وه ده بینین به شه کانی ئاخوتنی وه ک ناو، جیناو، هاوه لئاو و کار. هه موو ئه مانه ی به جوړیک به کارهیناوه که شیعریه تی دروست کردوه. لادانه کانیسی له هه ر سئی ئاستی دهنگ و وشه و رسته دا به دی ده کریت؛ هه روه ک له ده قیکیدا ده لیت:

هه موو سالیک ئه م ده مانه

گه مه م به شادی و

پیکه نینم به گریان و

گریانم به پیکه نین دئی ... (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۱۱۲)

له م نمونه یه دا له رپی هه لېژاردن و دووباره کردنه وه ی وشه کان و کرتاندنی کاری «دئی» له نیوه ی دووهم و سییه مدا جوړیک له گه مه ی زمانی به کارهیناوه که هه م شیعریه تی به ده قه که به خشیه و هه میش توانای نووسه ر ده رده خات له چوڼیه تی به کارهینانی وشه کان. شاعیر له جیاتی ئه وه ی بلیت «گه مه م به شادی دئی، پیکه نینم به گریان دئی، گریانم به پیکه نین دئی» ته نه ا یه ک جار و له کوټایی نیوه ی سییه م کاری «دئی» ی به کارهیناوه و خوئی له دووباره کردنه وه ی کاره که پاراستوه. ئه مهش توانای نووسه ر ده رده خات له و شیوازیه ی به کاری هیناوه له شیعره کانیدا.

۵-۲- وەرگر

مه به ست لئی که سی به رامبه ره یا قسه بوکراوه. ره گه زیکي گرنکه له کرده ی گه یاندندا؛ چونکه ئه گه ر که سیک نه بیت قسه ی بو بکریت ئه و کرده یه روو نادات، هه روه ها ئه و په یامه ی له رپی نیره وه ده گاته بو نیردراو تاییه تمه ندی خوئی هه یه و ده بیت له گه ل ئاستی به رامبه ردا بگونجیت. دیاره ئه و په یامه ی ده گاته بو نیردراو به و شیوازیه زمانی و ئه ده بیبه، به و زمان و فورمه تاییه تیبه پیشکشی بو نیردراو ده کریت که بو نیردراو په سه ندیه تی و له گه ل توانا ئه قلی و گرنکیدانه روشنبیری و پیوستیه هه نوو که ییه کانی ده گونجیت (عه بدولا، ۲۰۱۰-۲۰۱۱: ۳۹)؛ هه ر بو به تیگه یشتنی بو نیردراو له که سیکه وه بو که سیکي تر به پیی ئاستی روشنبیری و خوینده واری و تمه ن و جوړی که سه کان له هه موو بواره کانه وه جیاوازه. بو نیردراویش ته نه ا یه رکی چیژلیبینین

نابینیت، به لکو ئاستی به شداری کردنیشیه تی له چۆنیه تی به رهه مهینانی دهق، ئەمەش دە کهوێته ناو پرۆسهی ره خهوه و له وێوه ئه رکی ره خه گر پهیدا ده بیت. له شیعره کانی چنار نامیق دا ئه وهی بهرچاو ده کهوێت، بهردهوام له گه ل کهسی بهرامبهردا له گفتوگۆدايه. وه ک ئه وهی بهردهوام بۆ «تۆ» ی گوێگر ده نوسییت و دهیهوێت له رێی دهقه کانیهوه «تۆ» ی خوینهر یا وه رگر هۆشيار بکاتهوه به وهی دهیهوێت له ناخیدا ده ریبهریت، ههروه ک ده لیت:

که رویشتی بیره وه ریه کانم جیبیله
شهری روژگارم پێ ناکریت (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۶۹)

لێره دا شاعیر له گه ل بهرامبه ره کهیدا ده کهوێته گفتوگۆ، به وهی دوا ی رویشتنی بیره وه ریه کانی به جی بهیلیت، ئاگاداریشی ده کاتهوه له وهی ناتوانیت به ته نیا شهری روژگار و له بیرنه کردنی بیره وه ریه کانی پێ بکریت.

ههروه ها زۆربه ی شیعره کانی رووی له بهرامبه ر و گوێگره، گوێگریک که ئاشنایه پێی و له ناخی تیده گات، ههروه ک ده لیت:

مه به ژان و شوین زا کیره م مه که وه
زه مه نیکه
رپی مالی خۆم و تۆ و ئارامیم ون
کردوو ه...! (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۷۰)

شاعیر کهسی بهرامبه ر به جوړیک نیشان ده دات که له بیره وه ریه کانیدا بوونی ههیه و ئاشنایه پێی، ئه گه رچی بوونی خه م و په ژارهیه بۆ ژيانی. له ده قیکی تریدا ده لیت:

ئێوارهیه ک له بیده نگیدا خۆی ده خواته وه و
شه ویش زمانی لال ده بیت
به ئاوا بوونم لیل مه به و
به مه حزوونیم ئاگر له ناخت بهر نه بیت (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۴۹)

شاعیر وشه و دهسته واژه کانی به جوړیک هه لێژاردوو ه که له گه ل یه کتر گونجان دوونی و پیکه وه جوړیک تیگه یشتن لای خوینهر دروست ده کهن، بۆ نموونه «زمان لالی» ی داوه ته پال شه و له کاتی کدا زمان ئه ندامیکی جهسته ی مروقه و که مه بهستی «ئه و» ی گوێگره یا ئه و کهسه ی ده بدوینیت، «لیل بوون» ی به کاره ی ناوه که مه بهست لپی شه لێژانی باری ده روونی بهرامبه ره، واته به دوور کهوتنه وه له بهرامبه ره که ی، داوا ی لیده کات خه م داینه گریت و به لایه وه ئاسایی بیت. لێره دا وشه و دهسته واژه کانی به جوړیک به کاره ی ناوه که خوینهری ئاسایی به وردبوونه وه له دهقه که دا لپی تیبگات. نه ک خویندنه وه یه کی ئاسایی، ئەمەش توانای خوینهر ده رده خات. به

شێوهیهکی گشتی نووسەر به جۆریک دهقه کانی داریشتوووه که وهگر به شداری له په یامه کانی بکات و را و سه رنجی هه بیته ههروه ها بو نیردراو له ههست و بیرى خۆی ئاگادار ده کاتهوه، ئەمهش له ریگای هه لێژاردنی ده برینیکى جوان و سه رنج راکیش له دهقه کانیدا.

۵-۳- په یام

مه بهست له په یام ئەو ناوه روکه شیعرییهیه که دهق له خۆیدا هه لێگرتوووه. واتا شاعیر بیر و ههسته کانی له رپی که رهسه کانی زمانه وه ده رده بریت، هه ریه که له و بیرانهش له مێشکی نووسەر یا شاعیره وه هه لقوولاون و زاده ی بیرى نووسه رن. ناوه روک و په یامی شاعر به پپی تیور و قوناغه ئەده بییه کانیش جیاواز بووه و هه میشه جیی بایه خى لیکۆلەر و نووسه ران بووه، ئەمهش هه ر له یونانییه کانه وه تا ئەمرۆ قسه و باسی زۆری له باره وه کراوه. ناوه روکی شیعری کوردی هاوشیوه ی ئەده بی جیهانی به چهند قوناغیکى جیا جیا تیپه ر بووه، که رهنگه ره وه ی سه رده مه که ی خۆی بووه. به سه رنجدانیکى ورد له و گۆرانانه ی به پپی قوتابخانه ئەده بییه کان به سه ر شیعری کوردیدا هاتوووه ده مانگه یه نیته ئەو ئەجامه ی که شیعری کوردی له هه ر سه رده میکدا رهنگدانه وه یه کی راسته قینه ی بیر و باوه ر و جۆری تیگه یشتن و تیروانینی شاعیر و بارودۆخى سه رده مه که ی خۆی بووه و به دنگ ئەو گۆرانانه وه هاتوووه که به سه ر لایه نه جۆربه جۆره کانی ژیا نی ئەو سه رده مه دا هاتوووه و توانیویه تی گیانی ئەو سه رده مه ده بریت که تییدا ژیا وه. دیاره ئەمهش به لگه ی ئەوه یه که شیعری کوردی له کاروانی په ره سه ندن و نویبونه وه ی شاعر دا هه میشه توانیویه تی شان به شانى ئەو گۆران و په ره سه ندانه به رپوه بروات که له هه ر قوناغیکدا گۆران و په ره سه ندنی لایه نه جۆربه جۆره کانی ژیا نی میلله ت دروستی کردوووه (سابیر، ۲۰۰۶: ۴۵۷). که واته له هه ر قوناغیکدا بوو بیت ئەده ب گوزارشتی له و بارودۆخه کردوووه که تییدا له دایک بووه. له قوناغی ژیا نی چنار نامیق یشتا که قوناغی ئیستا و چهند سالی رابردوووه، ژیا نی میلله تی کورد به جۆریک بووه جیاواز له قوناغه کانی پپیش خۆی. زیاتر بابه ته کانی نیشتیمان و وه سفی سروشت و کیشه و ماقی ژن و خۆشه ویستی و دلدارى و غوربه ت و بیهووده یی له شیعره کانیدا ده بینرین.

شاعیر له رپی دهقه شیعره کانیه وه ده یه ویته په یامی شاعیرانه ی خۆی بگه یه نیت به به رامبه ر. شاعیر جیاواز له شاعیره کانی تر، وه سف و ستایشی نیشتیمان و سروشتی کوردستان ناکات، به لکو کاتیک باسی ده کات وه ک هاو نیشتیمانیه ک خه می جوگرافیا و بوونی نیشتیمانه که یه تی ههروه ک ده لیت:

له مهمله که تیکه وه هاتووین

بئ ناو نیشان له جوگرافیای بووندا (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۴۹-۵۰)

لیزه خه‌می شاعیر خه‌می مه‌مله‌کەت و زێد و نیشتمانییه‌تیکه جوگرافیا و سنووریکى دیاری کراوی نییه هه‌روه‌ها له دێرێکی تردا ده‌لێت:

وه‌رزه‌کانی ته‌مه‌نیشم

چوون نیشتمانی داگیرکراوم له‌ت له‌ته (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۱۴۵)

ئه‌گه‌رچی نیشتمان سنووریکى نییه، له‌هه‌مان کاتیشدا داگیرکراوه؛ هه‌ر بۆیه شاعیر وه‌رزه‌کانی سالی هاوشیوه‌ی نیشتمانه‌که‌ی له‌ت له‌ت و پارچه‌پارچه‌یه. یه‌کیکی تر له‌و په‌یامانه‌ی شاعیر ده‌به‌وێت له‌رێی ده‌قه‌کانییه‌وه‌ بیگه‌یه‌نیت، باسی ژن و کیشه‌کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی ژنه. شاعیر وه‌ک ژنیک له‌ بارودۆخى ژن تیده‌گات، چونکه‌ خۆی له‌ ره‌گه‌زى ئه‌وانه، له‌و قوناغه‌شدا هیشتا ژنان به‌ هۆی کیشه‌ی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه‌ ده‌چه‌وسینرینه‌وه‌ و به‌ ته‌واوی ئازاد نه‌بوون.

له‌یه‌کیک له‌ ده‌قه‌کانیدا ده‌لێت:

هیشووه‌ خه‌نده‌کانیان ناردینه‌ دورگه‌یه‌ک

ئارامی په‌ی پێ نابات

له‌ کیشوهری ده‌روونمانا هیواکانیان سپاردینه‌ دۆزه‌خ و

ده‌روازه‌ی خۆشبه‌ختیان لێ کلۆم کردین

به‌ تۆمه‌تی عیشق مه‌حکوم کراین

به‌ر له‌وه‌ی تاریکی دا بێ چاوانیان لێو کردین له‌ لم

ته‌مه‌نمان سپارده‌ بیابان (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۱۴)

شاعیر وه‌ک ره‌گه‌زی مێ ده‌دوێت و باس له‌و نه‌هامه‌تییه‌ ده‌کات که له‌ کۆمه‌لگای کوردیدا رووبه‌رووی مێ ده‌بیته‌وه‌ هه‌ر له‌ کاتی له‌ دایک بوونه‌وه. به‌ تۆمه‌تی عیشق مه‌حکوم ده‌کرین و به‌ ناوی پاراستنی نامووسه‌وه‌ گوێیان پر ده‌کریت به‌وه‌ی ژن و نامووسی خانه‌واده‌یان به‌نده‌ به‌ پاکى ئه‌وانه‌وه. له‌ ده‌قیکی تردا جوانتر ئه‌مه‌ روون ده‌کاته‌وه‌ و ده‌لێت:

به‌ خورپه‌ی دلێ گولێک ده‌چم

به‌ بیانووی عیشق

ده‌ستیک له‌ ژین دایده‌مالی و

روح و جه‌سته‌ی له‌یه‌کدی جیاده‌کاته‌وه‌ (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۱۲۴)

لیزه‌دا تا ژنیک به‌ هیوا و خواسته‌کانی ده‌گات، ده‌یان ژنی تر ده‌کوژرین و سته‌میان ده‌ره‌ه‌ق ده‌کریت، ئه‌مه‌ش باهه‌تیکه له‌ هه‌ناوی کۆمه‌لگای کوردیدا بوونی هه‌یه و شاعیر له‌ رێی په‌یامی شاعیرانه‌یه‌وه‌ ده‌یه‌وێت، ئه‌و حه‌قیقه‌تانه‌ ده‌ربخات و کۆمه‌لگای لێ هۆشیار بکاته‌وه. نامۆبی له‌

ژیان له بوون به شیکې تری شیعره کانی پیکده هیښیت. شاعیر زور جار گومانی هه یه و به بی
ئومیدیه وه له ژیان دهروانیت و ده لیت:

له دوو چاوی کوتریکې نابیناوه دهروانمه،
گوپسه بانه تاریکه کانی روژگار (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۶۰)

لیره دا شاعیر هه روه ک کوتریکې نابینا که چنده بی ده سه لاته به رامبه ر به ژیان، سه یری مه نزلې
ژیانی ده کات، سه یری کوچه یه ک ده کات که له تاریکی روژگارد بوی جی ماوه.

۵-۴- کؤد

هه موو ئه و وشه و دهسته واژانه وه ده گریته وه که نووسه ر یا نیردراو له و دیو سنووری زمانیه وه
به کاریان ده هیښیت. ئه مه ش ئه رکی فره نگی وشه کان دهرده خات که شاعیر یا نووسه ر بو چ
مه به ستیک به کاریان ده هیښیت، ئایا بو مه به ستی فره نگی خوین به کارهاتوون یا بو مه به ستی
جوانکاری و رهمز و خواستن و لیکچواندن به کاریهیناون. له ده قه کانی شاعیردا که ره سه کانی
زمان بو مه به ستی جیا جیا به کارهاتوون؛ له وانه:

ئارامیت نه کرد به سابات
ته مه نت ئه نفال کردم و
هوشم په ی به ریگام نابات (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۸۱)

لیره دا وشه ی «ئارامی» وه کو چه تریک به کارهیناوه که بیته هوی ئاسوده یی و به خته وه ری.
هه روه ها وشه ی «ئهنفال» وه کو رهمزیکې میژووی به کارهیناوه که له میشکی تاکی کورددا وه ک
بیره وه ریبه کی ناخوش تومار بووه و به مانای داگیرکردن و له ناو بردن و جینوسایدکردن هاتووه.
لیره دا ته مه نی شاعیر به ده ست که سی به رامبه روه له ناوچووه. یا له ده قیکې تریدا ده لی:

که سیبه رت به لای شه وگارد تپه ری
نیگه رانی روخساری روژی داپوشی
ئیدی بازیک به سه ر شانما نه نیشته وه و
ئسته تیره کانی سه ر په نجه م
کوژانه وه و

شیعره کانم له تاریکیدا دهنووسی (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۹۵)

وشه ی «باز» وه ک رهمزیکې ئه فسانه یی بو مه به ستی خووشی هینان به کارهاتووه، ئامازه یه به و
«بازه» ی که له سه ر شانی هه ر که س بنیشیتته وه ده بیته پاشا و خووشی بو ده هیښیت، به لکو به
پیچه وانه وه روژگاری ره ش و تاریک کردووه. هه ر له و ده قه دا (نیگه رانی روخساری روژی
داپوشی)، ده شی «روخساری روژ» مه به ست لپی دهموچاوی وه ک روژ رووناک و دره وشاوه بیت،

واته «رۆژ» خواستن بیټ و بۆ دوور له واتای فرههنگی خۆی به کارهاتوووه که مه بهست لیی ئه وه یه روخساری وه ک خۆر جوان و دره وشاوه یه.

له ده قیقی تر دا ده لیت:

لیزه تا گولیک ده پشکووی

ده یان دارچناری سهوز

پرچه کانیا ن با ده پرنی (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۱۶)

وشه کانی «دارچنار، با» بۆ واتای فرههنگی خۆیان به کارهاتوون، به لکو خواستن. «دارچنار» مه بهست لیی ره گه زی می یه، به هۆی وشه ی «پرچ» که له گه ل ژن یان ره گه زی می به کار دیت. ههروه ها «با» بۆ ره گه زی نیر به کار دیت که نیشانه ی هیز و ده سه لاتی پیاوه. له ده قیقی تریدا به هه مان شیوه خواستنی به کارهیناوه و ده لیت:

من و له ته مانگیکی ره شپۆش

که هاتینه ئه م ههواره پر ته لیسمه

دوو شازنی شوشه یی بووین (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۸۷)

لیزه دا «له ته مانگیکی ره شپۆش» مه بهست لیی ژنیکی بی هاوسه ره، چونکه ئه و ژنه ی بی هاوسه ره ده مینیتته وه ره شپۆشه، واته دوو شازنی ناسک وه ک شوشه و جوان وه ک مانگ بوون. لیزه دا شاعیر وشه ی مانگی بۆ دوور له واتای فرههنگی خۆی به کارهیناوه. له ده قیقی تر دا ده لیت:

شه مشه مه کویره یه ک ده بیوت:

شه وان که گیتی کویر ده بیټ

تیروانینم ته لخ ده بیټ (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۹۲)

وشه ی «شه مشه مه کویره» بۆ که سانی تاوانبار و خراپ به کارهاتوووه که زۆر به ی کات له شه واندا کاره کانی ئه نجام ده دات، به رچاوی تاریک ده بیټ و هه ر بریاریک بیه ویټ ده دات. به مه ش وشه که بۆ دوور له واتای فرههنگی خۆی به کارهاتوووه، لیزه وه شاعیر له ریی هه لیزاردن و به کارهینانی ئه و وشانه توانیویه تی مه به سستی خۆی به خوینهر بگه یه نیټ.

۵-۵- سیاق

ئه و ریگه و ریچکه یه یه که کرده ی گه یانندن پیدایه تیپه ر ده بیټ و به هۆی ئه وه وه شاعیر په یامی خۆی ده گه یه نیټ. زمان له سیاقدا ئه رک ده بینیت، سیاقیش ئه و ئه رکه یه ئه و کاته ی زمان ده بیټه هیما بۆ ئه وه ی گوزارشت له و شتانه بکات که مه به ست ئه وه یه هه والیک له باره یانه وه بدریت. ئه و کاته ی هه وال گه یانندن ده بیټه ئه رکی سیاق (عه بدولا، ۲۰۱۰-۲۰۱۱: ۴۳). له شیعه کانی چنار

نامىق دا بە جۆرۈك سىياقى ھۇنراۋە كانى رېك خستووۋە كە لە گەل مە بەست و پەيامە كەيدا بگونجيت.

شاعىر لە بە كېك لە دە قە كانىدا دە لېت:

نەنكە بە پەنجە چرچە كانى

تەمەنى خۆى دە رېسا

لۆچى رومە تە كانى دە خويئندە ۋە

دە فئەرى سېى پرچە كانى دە پشكىنى

تەنھا ئەم دە ستە ۋاژەى تېدا بوو

(رېسە كەم مە كەنە خورى) (چنار نامىق، ۲۰۰۶: ۸۷)

شاعىر لە رېى ئەو سىياقەى دارشتنى كەرسە زامانىيە كانى تېدا رېك خستووۋە، دە يە ۋېت پەيامى ژانەى خۆيمان پېى بلىت، دە يە ۋېت بلىت: ژنان ھەرچەند بە تەمەن بن بە لام ھېشتا دە يانە ۋېت سەربەرز بژىن. ژنان لە كۆمە لگاي ئىمە تىكۆشەر و خەمخۆرن، چرچى دەست و لۆچى رومەت و تالى سېى پرچيان ھەمووى چىرۆكن و ھەر بە كەيان كۆلە كەى چەندىن خەمە و بە درېژايى ژيانى ئەو خورىيە يان رېساۋە، بۆيە مە كەنە ۋە بە خورى تىكەھە لكېشە لە گەل پەندىكى كوردى، بە لام پەندە كە خۆى «دركە» يە و واتايە كى راستە ۋە خۆى نەداۋە بە دەستە ۋە، بە لكو لە تەۋاۋى دە قە كە ۋە واتاكەى ۋەردە گرېت و بە ۋا واتايەى (دۋاى ماندوۋوبوون بە ئىشېكە ۋە، كە خەرىكە كۆتايى دېت و بەرە ۋە ۋاۋوبوون دە چىت، ئىشە كەم لى تىك مەدەن لە سەرتاۋە دەست پېى بكمە ۋە). ئەمەش ھەر ئەو سىياق و رېككە ۋە تەنە يە كە لە دە قە كە دا لە خۆى گرتوۋە.

لە دە قېكى تىدا دە لېت:

ساتى دېت تۆش ئوغر دە كەيت

ۋە كو سە فەرى كاتە كان

كەس نالى ئوغرت خېر بېت (چنار نامىق، ۲۰۰۶: ۹۱)

شاعىر ساتى رۆيشتنى ئەو كەسەى دە يە ۋېنېت، ۋە كو ئەو كاتانە يە كە كەس نالىت رۆيشتنت يا سەفرت خېر بېت (ئوغرت خېر بېت) نزاىە كە كاتىك كە سىك سە فەر دە كات يان لە شوپىنېكە ۋە بۆ شوپىنېكى تر دە روات، بۆى دە كرېت، بە لام سە فەر و رۆيشتنى ئەو جىاۋازە و كەس نزاى خېرى بۆ ناكات.

۵-۶- كە نالى پە يۋەندى

ئەو ھۆكارە يە كە نووسەر يا نېرەر دە يە ۋېت لە رېى ئەو ۋە پە يامە كەى بگە يە نېت، ئەو ھۆكارەش دە كرېت لە رېى شىئەرى يا ژانرە كانى پە خشان بېت. ھەر ۋەھا لە ناۋ ئەو ژانرە شدا نووسەر چ جۆرە

زمان و شیوازیک هه‌لده‌بژیریت، به واتایه‌کی تر شاعیر به چ شیوه‌یه‌ک دهق و په‌یامه‌که‌ی ده‌گه‌یه‌نیتته خوینەر و خوینەریش تا چ ئەندازەبەك له مانا و مەبەستە‌کانی نووسەر تیدە‌گات. به شیوه‌یه‌کی گشتی شاعیر جوړه زمانیکی به‌کاره‌یناوه که له‌گه‌ل ئاستی خوینەر‌دا بگونجیت، به جوړیک بو خوینەری ئاست به‌رز و ئاست نزم ده‌شین. زور جار که‌ره‌سه‌کانی زمانی به‌جوړیک هه‌ل‌بژاردوون و به‌یه‌که‌وه گونجاندوونی که‌سیمای شیعرییه‌تی له‌خو‌گرتوو و پله‌ی شیعرییه‌تیان به‌رزکردو‌ته‌وه. له‌وانه‌ش (هیوای نیژراو، په‌موی به‌فر، سه‌فه‌ری کاته‌کان، ئاو‌کوچی کرد). ئەمانه هه‌ریه‌که‌یان به‌جوړیک له‌ناو ده‌قه‌کاندا به‌کاره‌اتوون که‌توانا و سه‌لیقه‌ی شاعیر پیشان ده‌ده‌ن. هه‌روه‌ک له‌یه‌کیک له‌ده‌قه‌کانیدا ده‌ل‌یت:

سه‌یره‌په‌نجە‌ی دره‌خته‌کان
له‌گه‌ل ئەم‌زریانه‌شیتە‌دا
چون‌هه‌ل‌ده‌کا (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۹۳)

«په‌نجە‌ی دره‌خته‌کان، زریانه‌شیت» و هه‌ریه‌که‌له‌م ده‌سته‌واژانه، به‌جوړیک‌ریکی خستوون و گونجاندوونی به‌یه‌که‌وه که‌وینه‌یه‌کی شیعری جوانیان دروستکردوو. په‌نجە‌ی دره‌خته‌کان مەبەست‌لیی «گه‌لا و لقی دره‌خته» و زریانی شیت مەبەست‌لیی «زریانیکی به‌هیز». هه‌ریه‌که‌له‌وانه‌ش خواستن و بو‌واتای فه‌ره‌نگی خو‌یان به‌کارنه‌هاتوون و له‌بنه‌ره‌تیشدا مەبەست‌لییان مرو‌فە، مرو‌فئیکی هیدی و هیمن که‌زیاتر مەبەستی ره‌گه‌زی مییه، له‌گه‌ل مرو‌فئیکی توره و شه‌رانی که‌شانازی به‌هی‌زو بازووی خو‌ی ده‌کات که‌مەبەستیش‌لیی پیاوه، چون‌پیکه‌وه هه‌ل‌ده‌کن و ده‌گونجین. له‌ده‌قی «له‌مینای دل‌تا مەمنیژه، ئیدی گوله‌مینا ناگرم» وه‌ک ناونیشانیکی سی‌جار دووباره‌به‌کاریه‌یناوه‌ته‌وه. ئەمه‌ش وه‌ک سوربوون و جه‌خت کردنه‌وه‌یه‌له‌سه‌ر شتیک که‌ده‌یه‌و‌یت له‌به‌رامبه‌ر بگه‌یه‌نیت که‌هیچی تر‌بو‌ی گرنگ‌نییه و نایه‌و‌یت له‌گول‌دانی باخی ئەودا بژیت، هه‌روه‌ک ده‌ل‌یت:

له‌مینای دل‌تا مەمنیژه
ئیدی گوله‌مینا ناگرم
نه‌خەم‌له‌ئامیزم‌ده‌گریت
نه‌له‌دلی‌گه‌وره‌ی‌هیچ‌ده‌ریایه‌کدا
جیم‌ده‌بیته‌وه
سه‌رنجی‌بی‌ه‌وده‌یم‌ده
تا‌کو‌یم‌ده‌با‌و
له‌کویدا‌ده‌مگ‌یر‌یت‌ه‌وه (چنار نامیق، ۲۰۰۶: ۱۰۹)

شاعیر له رپی هه لبراردنی که ره سه زمانیه کان و پیکه وه گونجانندی دهسته واژه کان، ده یه ویت باسی بی ئومیدی خوی بکات لای به رامبه ره که ی، که مه به ست لپی خوشه ویسته، به هوی خوشه یستیه وه به ره و بی ئومیدی و ره شینی ده چیت. به و شیوه یه له رپی ئه و ره گه زانه ی که کرده ی گه یاندنیان له ده قه کانی چنار نامیق دا پیک هیناوه، ده کریت له شیوازی شیعی کانی بگه یین، به وه ی نیره له رپی هه لبراردنی که ره سه زمانیه کان و ریکه ستنیان له ناو سیاقیکی زمانیدا له رپی که نالیکی شیعی وه که شیعی به ت له خو ده گریت په یامی خوی به خوینهر بگه یه نیت.

۶- ئه نجام

شیوازاناسیی ئه رکی یه کیکه له و ئاراستانه ی کار له سه ر ده ق ده کات. به جوریک کار له سه ر «فۆرم، په یام، سیاق» ده کات و هه ر یه کیکیشیان ئه رکی تایبه ت به خویان هه یه. به واتایه کی تر شیوازگه ری ئه رکی نرخ و به ها بۆسه رجهم پیکهاته کانی ده ق و نیره و وه گر داده نیت. له شیعی کانی ئه م شاعیره دا هه ر یه که له «فۆرم، په یام، سیاق» به جوریک ریکه خراون که سه رنجی خوینهر راده کیشن، به جوریک خوینهر خویندنه وه ی جیا جیا بۆ ده قه کانی بکات. شاعیر له رپی هونه ره کانی «ره مز، خواستن، درکه» و هونه ری لادان له ده ستور و یاسا زمانیه کان و هه لبراردنی که ره سه زمانیه کان، توانیویه تی پله ی شیعی به تی ده قه کانی به رز بکاته وه. له لایه کی تره وه شاعیر جیهان بینی تایبه ت به خوی هه یه، جیاواز له شاعیرانی تری قوناغه که ی ناوه روک و مه به ستی شیعی کانی زیاتر غوربه ت و سته م کردن له ژن و خوشه ویستی و بیهوده یی و خه می نیشتمان بابته تی سه ره کی شیعی کانیه تی. شیوازاناسیی ئه رکی ته نیا له روانگه ی ئه و بنه مایانه ی تایبه ت به خوی شیوازی نووسه ر و شاعیران دیاری ده کات؛ بۆیه له م توژیینه وه یه دا ئه مه په یه وه کراو و ته نیا له و چوارچیه یه شیوازی شاعیر به نموونه شیعی کانی روون کراوه ته وه و خراوه ته

منابع

کوردی:

- ئه‌حمەد، سافیه محەمەد. (٢٠١٤). *شێوازی شیعرە کوردییە کانی پیربأل مه‌حمود*. هه‌ولێر: چاپخانه‌ی رۆژه‌ه‌لات.
- بو‌حسون، حسن. (٢٠٠٤). «شێوازگه‌ری و ده‌قی ئه‌دبی». و. هیمداد حوسین. کاروان، ژ. ١٨٦.
- بو‌قره، نعمان. (٢٠١٦). *ئاراسته‌کانی زمانه‌وانی نوێ*. و. نه‌ریمان عبدالله خۆشناو. هه‌ولێر: چاپخانه‌ی رۆژه‌ه‌لات.
- چالی، شه‌عبان شعبان. (٢٠٠٨). *شێوازی شیعره‌ی جزیره‌ی*. هه‌ولێر: چاپخانه‌ی حاجی هاشم.
- سابیر، په‌رێز. (٢٠٠٦). *ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌بی و مه‌سه‌له‌کانی نوێکردنه‌وه‌ی شیعره‌ی کوردی*. هه‌ولێر: ده‌زگای ئاراس.
- سه‌جادی، به‌ختیار. (١٣٩٦). «لیکدانه‌وه‌ی شێوازاناسانه‌ی قوتابخانه‌کانی روانگه‌ و کفری: به‌ سه‌رنجدان به‌ شیعره‌ی شێرکو بێکه‌س و له‌تیف هه‌لمه‌ت». *پژوهشنامه‌ی ادبیات کردی*، س. ٣، ژ. ٤، ل. ١٤٢-١٧٦.
- عه‌بدوڵلا، ئیدریس. (٢٠١٢). *شێوازگه‌ری*. هه‌ولێر: چاپخانه‌ی مناره.
- . (٢٠١٠-٢٠١١). *شێواز و شێوازگه‌ری*. هه‌ولێر: چاپخانه‌ی مناره.
- ماضی، شکره‌ی عزیز. (٢٠١٠). *تیۆری ئه‌ده‌ب*. و. سه‌ردار ئه‌حمەد گه‌ردی. هه‌ولێر: چاپخانه‌ی ماردین.
- هه‌ژار، عه‌بدوڵره‌حمان شه‌ره‌فکه‌ندی. (١٣٩١). *هه‌نبانه‌ بۆرینه*، چ. ٨. ته‌هران: سروش.
- نامیق، چنار. (٢٠٠٦). *کو‌شێعر*. هه‌ولێر: ده‌زگای ئاراس.
- نه‌یله‌ی، نعمت الله حامد. (٢٠٠٧). *شێوازگه‌ری تیۆری و پراکتیکی*. ده‌وک: چاپخانه‌ی سپیریز.

عه‌ره‌بی:

- ارسطو. (١٩٧٩). *الخطابه*. ت: عبدالرحمن البدوی. بیروت: دارالقلم.
- ابن منظور. (١٩٧٩). *لسان العرب*. عبدالله علی الکبیر و محمد احمد حسب الله و هاشم محمد الشاذلی، القا‌ره: دارالمعارف.
- الحمداوی، جمیل. (٢٠١٦). *نظریه‌ی الأجناس الأدبیة: مکتبه‌ المثقف*.
- المسدی، عبدالسلام. (١٩٨٩). *الأسلوبية والأسلوب*، ط. ٣. القا‌ره: دارالعربیة للکتاب.
- بن حمو حکمه. (٢٠١١-٢٠١٢). *البنیات الأسلوبية الدلالية فی دیوان (لا شعر بعدک) للشاعر سلیمان جوادی*. رساله‌ی الماجستیر، جامعه‌ی ابوبکر بلقا‌ید، تلسمان، الجزائر.
- بیرجیرو. (١٩٩٤). *الأسلوبية*. منذر عیاشی، ط. ٢. حلب: مرکز الأ‌نماء الحضاری.
- بلیث، هنریش. (١٩٩٩). *البلاغه‌ و الأسلوبية*. ت: محمد العمری. بیروت: افریقیا الشرق.
- بن ذریل، عدنان. (٢٠٠٠). *النص و الأسلوبية*. دمشق: اتحاد الکتاب للعرب.
- تاویریت، بشیر. (٢٠٠٩). *الحقیقه‌ الشعریه*. اربد: عالم الکتاب الحدیث.

- سلدن، رمان. (۱۹۹۸). نظرية الأدبية المعاصرة. جابر عصفور. القاهرة: دارالبقاء.
- سليمان، فتح الله احمد. (۲۰۰۴). الأسلوبية مدخل نظري ودراسة التطبيقية. القاهرة: مكتبة الآداب.
- عياشى، منذر. (۲۰۰۲). الأسلوبية وتحليل الخطاب، ط. ۲. حلب: مركز الانماء الحضارى.
- مصلوح، سعد. (۱۹۹۲). الأسلوب دراسة لغوية الاحصائية، ط. ۳. القاهرة: عالم الكتب.